

Ի միտքէ՛ պաշտօնա խմաստասիրեա՛ քեզ յօգուտ , այլ
 ի բազմաց՝ բազում՝ անդամ՝ և ոչ մինն՝ զի շատաւրջիկն՝
 արածէ՛ գէղովմ՝ միայն :

Լնդդիւս երթաւորն վրայոք .

«Լնդդիւս տարաւորն չկայ այժմ, թէ պայծառափայլ Լնդդիւս իշխանը մեկնեցաւ Լնդդիւսէն աւելի շուտ որ միտքը դրած չէր . վասնզի ամենին պատիւ մի չտեսաւ այն անձանց կողմանէ, որոց համար կրտսի թէ յարգանք մի կը դրան երեւելի օտարականաց համար : Բայց ի մէկ պատգամաւորութենէ, այսինքն հասարակաց միջոցն ընկերութենէ ի զատ ուրիշ տեղ չտեսաւ զժողովուրդը՝ բայց միայն փողոցներուն մէջ : Եւս բանը՝ մեր ազնուականաց դասուն և մեր պաշտօնական անձանց պատիւ չընէր և անդղիական հիւրասիրութեան անունը կարէ :»

Մէքսիքայի խնդիրը դարձեալ անհանգստութիւններ կը պատճառէ կենցաղապէս անձանց և մանաւանդ Վաղդիոյ կառավարութեանը : Վասնզի Ամբրիկայի Միացեալ Միջազգայն հասարակացութիւնը թէև առայժմ պաշտօնական կերպիւ բողոք մը ըրած չունի ընդդէմ Մէքսիքայի նորահաստատ կայսերութեան և մինչև ցայսօր չէզոք կացութեան մը մէջ կը գտնուի, այսու ամենայնիւ Վէքսսի վե. ճակին մէջ, որ Մէքսիքայի սահմանակից է, 100 հազարի չափ զինուոր կենդրոնացուցած է : Ստոյգ է որ Միացեալ Միջազգայն կառավարութիւնը կը սեթեթէ յիշեալ զորաբանակը Վէքսսի հանդարտութիւնը հաստատուն պահելու համար է, սակայն տարակից չկայ թէ Մէքսիքայի ապագան մեծ վտանգի և սպառնալիցանք կը գտնուի որչափ ժամանակ որ 100 հազար ամերիկացի զինուորներ իւր սահմանապահութիւնը կը սպասեն :

Եւս Վաղդիոյ կը գրեն Լոնտոնի Վայմը օրագրին թէ միտքը Մէքսիքայի որ Միացեալ Միջազգայն արտաքին գործոց պաշտօնակց է, իմաց տուած է Վաղդիոյ տէրութեանը, թէ Ամբրիկայի կառավարութիւնը յայնժամ միայն պիտի զբաղի Մէքսիքայի խնդրոյ վրայոք երբոր ժամանակը հասած ու յարմար պիտի համարի :

Եւս այս լուրը ստոյգ է, Մէքսիքայի ապագան խնդիրն երկրպագական վիճակի մէջ կը գտնուի, և քիչ անգուցիւն պիտի չպատճառէ Վաղդիոյ կառավարութեանը, որ իւր պահանքը և իւր պատիւը այս դժուար գործոյն մէջ դրաւ, զոր կամայ ակամայ պէտք է որ պաշտպանէ :

ՔԵՐԹԱԾ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ա.

Ով էա՞ծ Քեզ ի կեանս՝ ով մարդ դու, նկատեսց, Յիւր պատկեր՝ մանուկանց յարաբերածս զերական . Ինչ Աստուած՝ որ հաստեաց զարժանիս մշտակայ, Քեզ վայել՝ թէ լցես առ բարին մերձակայ :

Բ.

Զինչ է մարդ թէ ոչ մարտ կենցաղոյս տան հողոյ, Սա վտանգ ժամ ի ժամ մերձաւոր բար ցաւոյ . Թէ վայր մի խանդակով՝ զիւրազոյթի՝ վիւտ հո՞ծ, Ի հաւ քսակ աղետի՞ց՝ զետեղիւր անդ ի ծոց :

Գ.

Թէ կարե՞ս քաջացիր՝ բայց հողոյդ զբրտակ, Մինչ առցես յԱնդին դադարական մրցանակ . Չէ՞ նա մարդ՝ որ յաղթի ի կրից զմեղակ . Սա յաղթողն բռնութեան ընդվզաւ ամբարտաւ :

Դ.

Ով բանիւ բաւական քորովել զամենայն, Սա յորենէլ յապարհս՝ յապարհոյց գործնական . Որ չունի նիւթ յանձին յօրինակ սեպհական, Ով կարէ տալ ումիք ըստ կամի կեղծական :

Ե.

Պո՛ւ բովի՛ ըբ՛վեա՛ զանձն յո բարոտաւ, Սթափի՛ր ի բընոյ՝ յոր այժմէն կեսս նիւթեալ . Հան՛ ի բոց յախմայն նախանձու ատրեքալ, Պատմու՛ման անյարմար քոյդ պատույ զգեցեալ :

Զ.

Տարօրոյց Աւաքեոյն մեղ խրատ հռչական, Հուստոց դու մեռեալ՝ թաւց գործոց կական . Սոս վե՛ր անյիւղի՛ յարարածս բանական, Կեքեալ իսկ տեսանի մեղ բանիւ Տիրական :

Է.

Որ արտը և ուսոյց պատուիրան լոյս փոքոց, Աւաքեոյց ընթացից յանխոտոր այն շուրջայ, Որ հանէ ի Սիօն աթոռով շնորհաց, Անմահին յախտան՝ ի հրճուանս զրկանաց :

Սպանիայի ազատասէր կուսակցութիւնը յաջողեցաւ երեսփոխանական ընտրութեանց ցուցակը մեծապէս ընդարձակելու : Կը հաստատեն թէ ամեն նահանգաց մէջ և յատկապէս մեծ մայրաքաղաքաց մէջ ընտրողաց թիւը գրեթէ քառասունիցաւ : Ստորին մէջ ընտրողաց թիւը 35,000 հոգիի պիտի հասնի : Իստ հասարակաց կարծեաց, ազգային ժողովը առաջիկայ ամսոյն մէջ պիտի լուծուի, որ ատեն վեհափառ թագուհին ալ իւր մայրաքաղաքը դարձած ըլլայ պիտի :

Սինչև վերջին ժամանակները՝ Վաթրիի գահակորոյս թագաւորը գետպան մի ունէր Սատրիտի արքունիացը քով : Սակայն Սպանիոյ թագուհին Խալիոյ միացեալ թագաւորութիւնը ճանցնալէ և ընդունելէ ետեւ, յիշեալ գետպանին պաշտօնը չէր կրնար շարունակուիլ : Վասնորոյ Սպանիոյ արտաքին գործոց տեսուչը իմաց տուաւ Սան Սարթինո կոմսին՝ որ Վաթրիի նախորդ թագաւորին գետպանն էր, թէ յետ այսօրիկ իբրեւ գետպան չճանաչէր զինքը : Սան Սարթինո կոմսը բողոքադիւր մի յուղարկեց Սպանիոյ կառավարութեանը այս բանին դէմ, սակայն գետպանատան դրան վերայ եղած Վաթրիի Պարպոնեանց հարստութեան թագաւորական նշանները վերցան :

Խալիոյ նոր գետպան մտնել թալիւրաբանէ ասպետը մեծ մարդասիրութիւն և յարգանք կը դրոշնի Սատրիտի մէջ և Խալիոյ թագուհին զատեանք կը սպասէ, որ իւր վեհափառին նամակը ներկայացնէ Վաթրիի վեհափառութեանը :

Խալիոյ նոր թագաւորութիւնը ընդունելուն համար, Սպանիոյ կառավարութեան դէմ 330 բողոքագիր յուղարկեցան . որոցմէ 36 հատը Սպանիոյ Ընտրողաց Կոմիտէի գրեթէ քառասունիցաւ (էստիմա) և մասնաւոր անձինքներէ : Եւս ամեն բողոքագիրները 30 հազարի չափ՝ ստորագրութիւն կը պարունակեն . բայց Եւրոպա լրագիրը կը սեթեթէ հարկը հազար ստորագրութիւն կայ :

Եւս բանը թէպէտեւ քաղաքական հետեւութիւն մի չկրնար ունենալ, բայց յայտնի առաջոյց մըն է թէ Սպանիոյ մէջ տակաւին շատ տղայամիտ կամսանալար ձանձիւք կը գտնուին, որոնք կը լարձեն թէ Սպանիան Խալիոյ թագաւորութիւնը չընդունելով՝ պիտի կրնայ մեծ փոքս մի հասցնել անոր, այն ինչ յիշեալ թագաւորութիւնը արդէն հաստատուած և ահագին զորութեամբ աշխարհալուծութիւն մըն է :

Հարաւային Ամբրիկայի բնակիչները միևնոյն ցաւալի երկպառակութեան և յեղափոխական խռովութեանց մէջ կը գտնուին այժմ, ինչպէս Մէքսիքայի ժողովուրդը՝ զաղղիական միջամտութենէ յառաջ կը գտնուին ժամանակ առ ժամանակ :

Հարաւային մեծ դժգոհութիւն կը ցուցնեն այն ամեն կարգաւորութեանց համար, զորս Հիւսիսային կառավարութիւնը ի գործ կը դնէ Հարաւի մէջ ինքնիշխանութեամբ և ըստ հաճոյցի :

Պարսից վեհափառ Շահին հրամանաւր նոր բարեկարգութիւն մի հաստատուեցաւ քաղաքական և վարչական գործոց նկատմամբ : Եւս նոր բարեկարգութիւնը՝ որ Պարսից վաշտի գետպան ի Վաղդիա, Հասան Էլի խանին աշխատասիրութիւնն է, չուսով ի գործ պիտի դրուի և յաջող վախճաններ պիտի ունենայ, կըսեն, Պարսիստանի թէ մահմէտական և թէ քրիստոնեայ բնակչաց բարօրութեանը համար :

Փարիզէն հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտան .

«Ընցեալները մօսիւ Լիւիսը Ժիրարտէն պատիւ ունեցաւ իւր առնը ի ճաշ հրաւիրելու Վատէլ-Գատէր Լիւիսը . որուն սեղանակից էին Տիւմա զօրապետը, պարոնայք Հոսման, Պուսթէլ, Է. տը Լա Կերոնիէն՝ որ ծերակուտի անդամ է, տը Սէնթ Պէօլ, պարոնայք Լիւիս և Իլապ Բէրրի, Ժ. Գոհէն և ուրիշ կենցաղագէտ երեւելի անձինք :

«Վատէլ-Գատէր՝ իւր սովորականէն աւելի բացուեցաւ այս ընկերութեանը մէջ և պատասխանելով մօսիւ տը Ժիրարտէնին մէկ ատենաբանութեանը՝ զոր ի կենդանութիւն իւր զինի խմելու առաջարկութեան առթիւ ըրաւ, յիշեալ հոշակաւոր Լիւիսը մեծ եռանդեամբ և անձանուէր սիրով խօսեցաւ Վաղդիոյ և Վաթրիին կայսեր վրայոք :

«Ստոյգ է որ, ըսաւ, Վաղդիոյ թշնամի էի երբոր տակաւին չէի ճանաչէր զայն . բայց յորմէ հետէ կը ճանաչեմ զՎաղդիան, անոր համար ունեցած ըզգացմունքս՝ զքանչաջման և յարգանաց զգացմունք է : Եւս խորին երախտադիտութիւն ունիմայն վեհապետին համար, որ ազատ թող տալով զիս . չղթալալալ ըրաւ իմ սիրտս ու իմ ձեռքս :»

«Եւս խօսեցրը, ինչպէս գիւրին է մտածել, որ թախտութեան ընդհանուր աղաղակներով և կեցցէսներով ընդունուեցան :»

Կոստանդնուպոլիսէն Օղոստոսի 14 ամսամիտով հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտան քոլէոային վրայոք, անոր երկան ելած օրէն մինչև ցայսօր .

«Ինչպէս արդէն իմացած պիտի ըլլաք, քոլէոան խոստիւ յարձակեցաւ մեր մայրաքաղաքին և անոր շրջակայ գիւղերուն մեծ մասին վերայ և ամեն տեղ հարուածներ ըրաւ այնպիսի սաստկութեամբ, որ մինչև ցայսօր տեսնուած չէր ի Վ. Պօլիս :

«Վաւարանէն սկսելով՝ նաւատորմին մէջ քիչ զոհեր չըրաւ . և շուտով յառաջացաւ Հասիմ փաշային հովիտը մինչև Պէյօղլուի կէս կողմը, մինչև Թեփեպաշը, ամեն տեղ մահաբեր սաստիկ հարուածներ ընելով : Եւս զհետէ երեւան ելաւ Խասգեղի մէջ, Վաւարիս և Թափիսան : Ի վերջոյ՝ Վ. Պօլսոյ մէջ մէկ ծայրէն միւս ծայրը սկսաւ իւր սպիտակ զօրութիւնը յայտնել, ինչպէս նաեւ Խասգիւտարի մէջ, Բուզկունճուք, Լոնաուտ-գէօյ, Օրթա-գէօյ, Պէշեքմաշ, և միւս ծովեզերեայ գիւղերը : Եւս տարափոխիկ ախտը յանկարծական կերպիւ և բուռն զօրութեամբ յայտնուեցաւ ի Բուզկունճուք, Եւսի գէօյ, Թաւարիս, Պէյօլիք տէրէ և Սե ծովուն գեղերը :

«Հաստակապէս ժողովրդեան ազատ դասուն վերայ իւր հարուածները ծանրացան . որոցմէ շատ մարդիկ մեռան : Եւս նոք որ ամեն կերպ զեղիւթիւն և անկարգութիւն կը նշեն, ինչպէս նաեւ շատ ծերեր ու տղաքներ չկրցան ազատ մնալ քոլէոային հարուածներէն : Եւս նոքներուն մէկ չորրորդ մասը իրենց չափազանց երկիւղէն զոհ եղան : Վասնզի արտաքոյ կարգի ընդհանուր վախ մի տիրած էր ժողովրդեան վերայ . որուն մէկ մեծ մասը մայրաքաղաքէս փախաւ :

«Իսկզբան, օրը 60էն մինչև 80 հոգի կը մեռնէր, բայց յետոյ մեռնողներուն թիւը օրը 1000 եղաւ, և 1200ի ալ հասաւ : Բուլէոային զօրութիւնը շատ սաստիկ եղաւ ի Վաւարիս, Թաւարիս և Հասիմ փաշա : Կ. Պօլսոյ մէջ, Եւսիս և Սեւիսան-Մէհմէտ կոչուած թագերը, Գիւնէթի մէջ ու պարսպներուն երկայնութեամբ, հազարաւոր դիակներ կը տեսնուէին : Ուստի չափազանցութիւն ըրած չեմք ըլլար, եթէ մինչև ցայսօր քոլէոային մեռողներուն թիւը 20,000ի հասաւ ըսեմք :

«Վաշտանական կերպիւ հրատարակուած մեռելոյ թիւերը ճիշտ չեն . վասնզի շատ անգամ առանց լուր տալու կամ հրամանագիր (թէքերէ) ստնելու կը թաղեն, ինչպէս նոյնինքն Լոսթուլիսեան Հոգաբարձութիւնն անգամ կը խոստովանի :

«Բուլէոայէն ի զատ, քոլէոան և որովայնալուծութիւնը կը տիրէ մեծ զօրութեամբ, և զրեթէ ամենք շատ կամ քիչ սաստկութեամբ, այս թոյնին ազդեցութիւնը կը զգար :

«Ի՞նչ կայ խումբը, փոքրիկ բացառութիւններով, իւր պաշտօնը արժանաւորութեամբ կատարեց : Բարեբաղդաբար, այս համաճարակ ախտին բուժութիւնը մեծապէս տկարացաւ և օրըստօրէ անհետ կը ըլլայ :»

Իզմիրի զաղղիացի փառաբաններէն մէկը՝ մօսիւ Հ. Ժէրար, յօդուտ հասարակաց առողջութեան հետեւեալ ազդարարութիւնը հրատարակել տուած է քաղաքիս Լիւսարսիւալ լրագրոյն Օղոստոսի 13-25 թուոյն մէջ .

«Սապորոններուն ծախած միւսը, որ մեր սննդեան գլխաւոր տարրն է, պէտք է որ աղէկ տեսակ ըլլայ միշտ, բայց մասնաւորապէս տարափոխիկ ախտ մի տիրած ժամանակը : Հասարակաց առողջութեան վերաբերեալ այս սկզբունքը այնչափ պարզ է, որ անօգուտ կը համարուի անոր պատճառները յառաջ բերել : Եւս համար է որ շատ ժամանակէ հետէ Լիւսարսիւալ քաղաքական հոգաբարձութիւնները (միւս խիստալիթէ) ամէն քաղաքի մէջ գործունեայ քննու-

